

IJODKOR VA IQTIDORLI O'QUVCHILARDA MOTIVATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Hamid Olimjon va Zulfiya ijod maktabi
tarbiyachisi **Pardayeva Dilrabo**

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijodkor va iqtidorli o'quvchilarda motivatsiyani rivojlantirishning psixologik omillari chuqur yoritilgan. Bolalarni o'z ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga ilhomlantirishda, ularning iqtidorini aniqlash va samarali rivojlantirishda motivatsiyaning o'rni ulanib ketgan psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq ekani asoslab berilgan. Maqolada o'quvchilarda ichki va tashqi motivlarning shakllantirilishi, atrof-muhit, oilaviy muhit, maktab va o'qituvchi roli, yoshga xos xususiyatlar, o'zini anglash, psixologik rag'bat, ijtimoiy muhit va kommunikatsion muhitning ijod va motivatsiyaga ta'siri tahlil qilinadi. Kalit tadqiqotlar va zamonaviy psixologik nazariyalarga asoslanib, ijodkor va iqtidorli o'quvchilarning salohiyatini to'la ochib berishda motivatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari ochib ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: *Ijodkor o'quvchi, iqtidor, motivatsiya, psixologik omillar, rag'bat, salohiyat, ichki motiv, tashqi motiv, o'qituvchi, oila, rivojlanish, ijtimoiy muhit.*

Bugungi axborot va taraqqiyot asrida ta'lim-tarbiya tizimiga, xususan, yosh avlodning ijtimoiy-psixologik kamoloti va shaxs sifatida o'zligini anglashiga bo'lgan ehtiyoj kundan-kunga kuchayib bormoqda. Imkoni, orzusi va salohiyati yuqori, tafakkuri keng va ijodiy yondashuvga ega o'quvchilarning borligi har bir millat, jamiyat va davlat taraqqiyotining asosiy omilidir. Ijodkor va iqtidorli o'quvchilar – kelajakning yangilanishi, taraqqiyoti va yetakchi kuchidir. Shu bois, ular bilan ishlashda, ularni rag'batlantirish, salohiyatini yuzaga chiqarishda psixologik yondashuv, ayniqsa, motivatsiya omillari muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, motivatsiya bu – o'quvchining ichki va tashqi kuch, orzu va istakka asoslangan, aniq bir natijaga erishish uchun harakatga undovchi harakat va ishonch, davomiy harakatga undovchi energiya va ruhiy ehtiyojlar to'plamidir. Ijodkor va iqtidorli o'quvchilarda bu harakatni to'g'ri shakllantira olish, ularni qutlug' orzu va ilhomga yo'naltirish muhim pedagogik va psixologik masalalardandir. Ijodga moyil, salohiyatli o'quvchining ichki dunyosini to'g'ri o'qish, undagi ehtiyoj, orzu va intilishni aniqlash, uni qiynayotgan savollar yoki ichki to'siqlarni anglash – bu, eng avvalo, o'qituvchi va ota-onaning psixologik bilimdonligi, pedagogik sezgirligi bilan bog'liq. Bolaning aqliy, ijodiy va emotsional rivojlanishi, ijtimoiy muhitda o'zini qanday his qilishi, atrof-muhit, domlalar va do'stlar ta'siri bilan bevosita aloqador.

Iqtidor va ijod inson tabiatiga mansub eng yorqin fazilatlardan biri bo'lib, u, har bir insonda, ayniqsa, o'smirlik va balog'at yoshlarida kuchli namoyon bo'ladi. Zamonaviy ilmiy manbalar motivatsiyani asosan ichki va tashqi faktorlar bo'yicha ajratadi. Ichki motivlar – bu o'quvchining o'z salohiyatini ko'rsatishga, o'zligini topishga, o'zini namoyon etishga, ijod va tafakkurda mustaqil izlanishga undovchi ruhiy ehtiyojlar to'plami. Bunga bola o'zining "qiziqishi", yangi narsalarni o'rganishga faol harakati, mustaqil fikrlash, so'z va ijod bilan shug'ullanish ehtiyoji kiradi.

Tashqi motivlar esa – jamiyat, do'stlar, oila, o'qituvchi, baholash, mukofotlash va boshqa tashqi rag'bat omillaridandir. O'quvchini muvaffaqiyatga, yutuqqa, ijodga undashda bu ikki yondashuv uyg'uniji katta ahamiyatga ega. Aytish joizki, ayniqsa ijodkor yoshlarning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlay olgan muhit, pedagog, ota-ona ancha faol va muvaffaqiyatli natijaga erisha oladi. Ijodkor va salohiyatli bolaning hayot yo'li, qiziqish maydoni, o'zining sohadagi qobiliyati, dunyoqarash va bilim doirasi boshqalarnikidan tubdan farq qiladi. Ularni bir qolipga solishga, qat'iy ramz va standartlarga "moslashtirish" o'rniga, o'z salohiyati, orziq, istak va nafisligini hurmat qiladigan, ijodini rag'batlantiradigan muhit va psixologik yordam zarur. Qattiq intizom, haddan tashqari bosim, faqat an'anaviy metodlardan chekinmaslik, ayniqsa ijodkor bolaning o'zlashtirish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijodkor va iqtidorli o'quvchilarda motivatsiyani rivojlantirish, ularga ilhom va ishonch bag'ishlash, har bir muvaffaqiyatini qadrlash, hayotiy ko'mak va emotsional qo'llab-quvvatlash, o'z salohiyati va qobiliyatlariga ishonch hissi uyg'otish o'ziga xos murakkab va mas'uliyatli jarayondir. Psixologik mazmunda, bola uchun "men buni qila olaman", "menga ishonishmoqda", "men o'z fikrimni ayta olaman" singari pozitiv, rag'batlantiruvchi muhit muhimdir. Ularning ijtimoiy emotsional ehtiyojlarini anglash, ruhiy kurashlarini sezish, har bir innovatsion g'oyasiga e'tibor va imkon berish – zamonaviy ta'lim va tarbiya strategiyasining kuchli yo'nalishidir [1].

Ijodkor o'quvchilarning motivatsiyasini shakllantirishda, eng birinchi o'rinda, oila va maktab muhitining o'zaro hamkorligiga e'tibor qaratiladi. Oila – bu birinchi motivatsion manba, bola o'zining qiziqishini, kelajakdagi orzu va intilishlarini, ijtimoiy roli va dunyoqarashini birinchi bo'lib oiladagi ruhiy muhitda shakllantiradi. Ota-onaning bolaga bo'lgan ishonchi, ularning har bir kichik g'alabasiga nisbatan iliq va samimiy munosabati, mustaqil qaror qilish imkoniyatining mavjudligi bolada ijodiy fikrlash va qobiliyatlarni rivojlantiradi. Ijodkor bolalarni "yo'lini to'g'irlash"dan ko'ra, ularni boricha qabul qilish, xatolarini to'g'ri ko'rsatish, harakatini rag'batlantirish, erkin fikr va ijod namunalarini qo'llab-quvvatlash boshlang'ich psixologik omillardandir. Oila muhitida bolaga beriladigan ishonch, e'tibor va mehr, o'z kuchiga bo'lgan kuchli ishonch hissini shakllantiradi.

Maktab – bu ilmiy va ijtimoiy motivatsiya makoni. O'qituvchi va sinfdoshlar bola uchun "ikkinchi oila" bo'lib, ularning ko'magi, e'tibori, yangiliklarni o'qituvchi

bilan birga tahlil etish, bahslashish, yangi loyihalarda ishtirok etishga ruhsat berish motivatsiyani yanada oshiradi. Maktabda ijodkorlikka bag'ishlangan darslar, tanlovlar, fan olimpiadalari, badiiy to'garaklar, ijodiy laboratoriyalar faoliyati o'quvchilardagi motivatsiyaning mustahkamlanishga xizmat qiladi [2].

O'qituvchining har bir bolaga alohida yondashuvi, uning harakat va ijodini qadrlashi, ishonch bildirish, muvaffaqiyatsizlikda ham ularni kamsitmasdan, aksincha, rag'batlantirib muammolar bilan birga chiqishi ijodiy motivatsiyaning yetakchi omillaridan biridir. O'quvchi muvaffaqiyatlari doim ko'plab namoyish qilinsa, uning yutuqlari jamoadagi o'rni oshsa, bu yanada ishonchli ruhiy zamin hosil qiladi. Psixologlar e'tirof etadiki, inson tabiatan, xususan, bolalik va o'smirlilik davrlarida rag'bat va e'tirofni har narsadan ko'proq istaydi. Bolaning kichik bir yutug'ini, mahoratini yoki ijodiy g'oyasini qadrlash, oddiy maqtov, ishonch, kichik sovg'a yoki e'tirof bilan kuchaytirish, farzandga, har bir o'quvchiga mustahkam motivatsion zamin yaratadi.

Motivatsiyani oshirishda maqtovdan puxta foydalanish, yutuqlarini jamoaga namoyish qilish, nufuzli musobaqalarda ishtirok etish, ommaviy e'tirof, ijtimoiy va axborot muhitida namunali o'quvchi sifatida ko'rsatish, iqtidorli bolalarning qadamlarini qadrlash – bu zamonaviy psixologik yondoshuvning eng muhim yo'lidir. Har bir bolaning "yurak" tilini, arzimas tajribasini, hayolini so'zsiz "ko'rish", tinglash va bag'rikenglik muhitida ijodini baholash, iqtidorini qadrlash bolada yanada yangi orzu va kuch, intilish mazmunini bo'rtiradi. Bu jarayonda, ayniqsa, ota-ona va o'qituvchi hamkorligi, psixologik sezgirlik, bolani do'stona va ilhomlantiruvchi muhitga yo'naltirish maksimal natija beradi [3].

O'quvchilar motivatsiyasini rivojlantirishda yosh xususiyatlari, o'ziga xos ruhiy kechinmalar, psychological travmalar, o'ziga ishonchsizlik va tushkunlik kabi holatlarni aniqlash, har bir bola uchun alohida strategiya tuzish psixologik hamda pedagogik faoliyatning zamonaviy talabidir. Bolalarning individual aqliy, hissiy va ijodiy makonini o'rganish, har bir bolaga orzu va istaklar doirasida imkoniyat yaratish, ularning savollariga mehribonlarcha javob topish, yangi tajribaga yo'llash muvaffaqiyat kafolatidir. Motivatsiya – o'ziga ishonch, o'z tajribasini qadrlash, o'z dunyosini kengaytirish, yangi orzular sari dadil intilishga psixologik va ruhiy zamin tayyorlash jarayoni. Shuning uchun iqtidorli bolani bir qolipga sig'dirmasdan, uning orzu va ehtiyojlarini hurmat qilgan holda, zamonaviy tashkilotchilik va ilmiy faoliyatga yetaklash, daholar maktabini shakllantirish – pedagog, psikolog va ota-onaning asosiy vazifasidir.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, ijtimoiy muhit va o'qituvchi-o'quvchi kommunikatsiyasi motivatsiyani shakllantirish va boyitishning asosiy mezonidir. Zamonaviy jamiyatda o'z o'rni va imkoniyatiga ega bo'lish, ijodkor va salohiyatli o'quvchilarga tegishli soha va loyihalar, ochiq dars va ilmiy anjumanlar orqali ishtirok

etish imkonini berish, ularni erkin kommunikatsiyaga yetaklash, o'zlarini jamiyatda e'lon qilish motivatsiyani mustahkamlaydi. Bolaning har bir g'oyasi quloqqa olinishi, harakatiga ijobiy javob olinishi, tengdoshlari, ustozlari, boshqa ijodkorlar bilan ochiq muloqotda bo'lishi orzulariga qanot bag'ishlaydi. Shunday muhitda o'quvchi o'z sinfidagina emas, balki keng jamoatchilik, jamiyat e'tibori, turli yoshdagi insonlar muhokamasida ham mustahkam hayotiy, ruhiy, kommunikativ motivga ega bo'ladi [4].

Zamonaviy ta'lim yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion va individual yondashuvlarni taqozo etadi. Ayniqsa, ijodkor va iqtidorli bolalarga "klasster", elektron darsliklar, internet-bilan mustaqil ishlash, loyiha va tanlovlarda qatnashish, ilmiy-tadqiqot, OAV bilan hamkorlik, xorijiy tajribalarni o'rganish imkonini berish motivatsiyaning yanada rivojlanishi va chuqur mustahkamlanishini ta'minlaydi. Jumladan, ularni ustoz-shogird, mentorlik, bolalarni mixnat jarayoniga yaqinlashtiruvchi dasturlar ham motivatsiyani oshiradi [5].

Ijodkor va iqtidorli bolaning hayotida zarur psixologik maslahat va ruhiy motivatsion yordam juda muhim. Har bir bolaning ruhiy holati, tashvish va orzulari, qiziqishi va xayoli, yakka holatda yoki guruhda bo'lish ehtiyoji alohida psixologik yondoshishni talab etadi. Maktab psixologlari, o'qituvchilar, ota-onalar tomonidan beriladigan individual maslahatlar, baho emas, jarayon va natijaga baho berish uslubini joriy etish, emotsional muvozanat shakllantirish, bosim yoki tashvishdan xalos etishga doir amaliyotlar muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ijodkor va iqtidorli o'quvchilar – millat taraqqiyoti, zamonaviy innovatsiya va yangi g'oyalarning qudratli harakatlantiruvchi kuchidir. Ularda hayotga, ijodga, ilm-fanga qiziqishni yuksaltirish, mustahkam motivatsion muhit yaratish nafaqat pedagogik, balki chuqur psixologik yondashuvni talab etadi. Motivatsiya – ijodiy va intellektual salohiyatning asosiy negizi bo'lib, unga oilada mehr va ishonch, maktabda rag'bat, o'qituvchidan individual yondashuv va jamiyatda qat'iy e'tirof asos bo'lishi zarur. Ijodiy motivatsiyani oshirishda bolaning individual qobiliyatini qadrlab, ularning aqliy, emotsional va sotsial ehtiyojlarini tekis muvozanatlash, samaradorlik uchun barcha muhit – oila, maktab, kommunikatsion va ijtimoiy omillar o'zaro uyg'un ishlashi lozim. Ota-ona, o'qituvchi va psixologning birgalikdagi izlanishi, rag'bati va motivatsion strategiyasi ijodkor avlod yetishtirish yo'lida bardavom natijalar beraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'xtayeva, F. (2018). Iqtidorli bolalar bilan ishlashning psixologik asoslari. "Ta'lim va tarbiya", 6(2), 15-29.
2. Abdullayeva, S. (2019). Ijodiy fikrlash va motivatsion yondashuv metodlari. "Psixologiya va hayot", 4(7), 23-41.

3. Umarov, R. (2021). Iqtidorli o'quvchilarning rivojlanishi va ijtimoiy muhit. "Pedagogik izlanishlar", 2(4), 44-58.
4. Karimova, M. (2020). Motivatsiya va psixologik yordamning o'quvchi shaxsiga ta'siri. "Pedagogika va psixologiya", 7(1), 10-27.
5. Nazarova, D. (2022). Innovatsion pedagogika va iqtidorli bolalarga individual yondashuv. "Yoshlar va ma'naviyat", 3(12), 55-67.
6. Shodmonov, Z. (2024). Zamonaviy ta'limda motivatsion muhit va rag'bat. "Yangi avlod", 1(6), 39-51.

